

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І СВІТОВИЙ ДОСВІД

На сьогоднішній день існує велика кількість класифікаційних схем природоохоронних територій (надалі – ПОТ), серед яких часто вживаною та практично адаптованою є класифікація МСОП, остання її редакція затверджувалася в 1994 р. Значна частина міжнародних ПОТ мають основну (6) допоміжну (4) категорійність (відповідність та відмінність вітчизняної і світової класифікаційних схем представлена у таблиці 1).

Таблиця 1

Адаптація схеми класифікацій природоохоронних територій МСОП до структури природоохоронних територій України

<i>№ пп.</i>	<i>Категорія заповідності</i>	<i>Клас (світ)</i>	<i>Клас (Україна)</i>
Шість основних міжнародних категорій			
1.	Категорія I а	Суворий природний резерват	Частина біосферного і природного заповідника
1.1.	Категорія I б	Територія дикої природи	Національний природний парк
2.	Категорія II	Національний парк	Національний природний парк
3.	Категорія III	Пам'ятка природи	Пам'ятка природи
4.	Категорія IV	Територія управління видами та місцями їх мешкання або охорони природи	Заказник
5.	Категорія V	Наземний чи водний охоронний ландшафт	Регіональний ландшафтний, ботанічний сад, дендрологічний і зоологічний парк і частково парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва
6.	Категорія VI	Територія управління природними ресурсами	Частина біосферного заповідника (Ш зона)
Додаткові чотири міжнародні категорії			
7.	Категорія VII	Антропологічний резерват	Частина біосферного заповідника
8.	Категорія VIII	Територія багатопільового використання	(Ш зона)
9.	Категорія IX	Біосферний резерват	
10.	Категорія X	Об'єкт Світової природної спадщини	

Їх основне призначення націлене на комфортне помешкання людини у навколишньому природному середовищі, яке має мати певні естетичні характеристики. Для підтвердження цього пропонуємо коротку характеристику класифікації МСОП.

Категорія I а. Суворий природний резерват (*Strict Nature Reserve*) – ПОТ репрезентативних зразкових екосистем, основне призначення – наукові дослідження, освіта, екологічний моніторинг. Об'єктами збереження слугують слабо порушені природно-територіальні комплекси значних розмірів, що не зазнають антропогенного впливу та охороняються у дуже суворому режимі.

Категорія I б. Територія дикої природи (*Wilderness Area*) – природоохоронна великих розмірів територія незайманої природи, призначена для збереження природних умов без прямого антропогенного впливу. Її об'єкти мають наукову, освітню, естетичну та історичну цінність для відвідувачів, що надають перевагу відпочинку у справжній дикій природі.

Категорія II. Національний парк (*National Park*) – природоохоронна територія призначена зберігати природні та рекреаційні території, забезпечує духовні, наукові, освітні потреби людини, недопускає використання екосистем не за призначенням. Об'єктами збереження є достатньо репрезентативні для біогеографічного району типи ландшафтів наукового, освітнього, туристичного й рекреаційного значення.

Категорія III. Пам'ятка природи (*Natural Monument*) – невелика за площею природоохоронна територія, виділяється для збереження унікальних, рідкісних, естетичних і пов'язаних з природою культурних цінностей. Створюється у районах з унікальними витворами природи (водоспади, печери, кратери, гейзери, каньйони). Визначення „пам'ятка природи” вперше запропонував О. Гумбольдт (1799-1804 рр.). Зміст цієї категорії в багатьох країнах має свої особливості.

Категорія IV. Територія управління видами та місцями їх мешкання або резерват охорони природи (*Habitat/Species Management Area, Nature Conservation Area*), Це природоохоронна територія, що виділяється для спеціального управління окремими популяціями видів і їх місцезнаходженням. В її межах

допускається господарська діяльність людини. Головними видами управління є наукові дослідження, освіта, просвіта й екологічний моніторинг. До вказаної території часто відносять місця міграцій та розмноження тварин, водно-болотні угіддя, естуарії. З метою регулювання процесів численності популяцій використовують спеціальні для менеджменту біотехнічні заходи.

У класифікації природно-заповідного фонду України цієї категорії повністю (за структурою, змістом і функціями) відповідають природні заказники.

Категорія V. Наземний (водний) охоронний ландшафт (*Protected Landscape/Seascape*) – природоохоронна та рекреаційна територія (акваторія) з ландшафтами високої пейзажної цінності, багату біотичною і ландшафтною різноманітністю, чітко вираженими екологічними, естетичними й культурними особливостями. Створюється з метою забезпечення протікання еволюційних процесів у природних комплексах, підтримання гармонійної взаємодії природних і культурних цінностей ландшафтів, дозволяє місцевому населенню вести традиційне природокористування (рибальство, скотарство, садівництво, бджільництво, тощо).

У класифікації природно-заповідного фонду України зміст цієї категорії цілком відповідає ботанічному саду, регіональному ландшафтному, дендрологічному і зоологічному паркам, частково парку-пам'ятці садово-паркового мистецтва.

Категорія VI. Територія управління природними ресурсами (*Managed Resource Protected Area*) виділяється для довготривалого традиційного і сучасного збалансованого і контрольованого природокористання й охорони природи, постійного відтворення біорізноманітності, невиснажливого використання людиною дарів природи. Лишень третина території може порушуватися антропогенною діяльністю без вагомої шкоди.

У класифікації природно-заповідного фонду України зміст цієї категорії відповідає біосферному заповіднику.

Категорія VII. Антропологічний резерват (*Anthropological Reserve*) створюється для збереження історичних антропологічних цінностей природи,

умов помешкання популяцій унікальних, рідкісних і вимираючих корінних етносів, відтворення їх генофонду, забезпечення умов для традиційного ведення господарства.

Категорія VIII. Територія багатоцільового використання (*Multipurpose Usage Protected Area*). Це зразок різностороннього, екологічно збалансованого розвитку соціально-економічної сфери природовідтворення, виваженого і невиснажливого ведення господарства.

Категорія IX. Біосферний резерват (*Biosphere Reserve*) створюється для сприяння та демонстрації збалансованих відносин між людиною та біосферою. Біосферними резерватами (почали створюватися з 1972 р.) є сухопутні території та морські акваторії. У світовій природоохоронній практиці біосферні резервати функціонують на базі національних парків. За Севільською стратегією, біосферний резерват покликаний виконувати функцію збереження природної і напівприродної різноманітності та комплексного моніторингу на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях, підтримки науково-дослідних і навчальних проектів.

Категорія X. Об'єкт Світової природної спадщини (*World Heritage Site*). Створюється відповідно до вимог Конвенції про Всесвітню спадщину.

Підсумовуючи вище викладене зазначимо, що питання виявлення категорійності ПОТ постійно моніториться міжнародними експертами. Перші п'ять категорій націлені виключно на збереження біорізноманітності. Найсуворіший режим збереження характерний для перших трьох категорій, хоча можливий на окремих ділянках ПОТ IV-X категорій. Функції категорій VI і VIII в окремих випадках переплітаються. Категорія X не визнається МСОП, оскільки біосферний резерват є об'єднанням інших, дрібніших природоохоронних територій.

Загальною ознакою категорій є та, що відповідні їм природоохоронні території можуть бути самостійними або входити одна в одну, так як вони пов'язані екологічними, економічними і соціальними зв'язками з іншими територіями.